

MOKYTOJŲ PROFESINIO PEDAGOGINIO KRYPTINGUMO YPATUMAI

J. Navaitienė

Problema. Pedagogo profesijai reikia ypač aukšto profesionalizacijos lygio, tačiau ne tik profesinių žinių, sugebėjimų ir įgūdžių prasme. Aukštą profesinio išsilavinimo lygį liudija teigiama nuostata profesijos ir darbo atžvilgiu, būdingas pedagogui gyvenimo būdas, pedagoginei veiklai skirta viena iš pirmųjų vietų vertybių sistemoje ir kiti požymiai [6]. Tai kol kas mažai tyrinėta sritis, nors asmenybės profesinio tapimo psichologija teikia vis daugiau empirinių tyrimų duomenų, ieško vis naujų šio proceso dėsningumų.

Aukšto profesionalizacijos lygio pasiekama dirbant pedagoginį darbą, palengva, bet tvirtai „įaugant“ į savo profesiją, kintant labiliems pedagogo asmenybės struktūriniais komponentams, pavyzdžiui, kryptingumui.

Asmenybės struktūrinėse teorijose kryptingumui dažniausiai suteikiama svarbiausia hierarchinė vieta. Pripažįstama, kad bendrojoje asmenybės struktūroje jis atlieka pagrindinį, reikšmingiausią vaidmenį, yra tarsi asmenybės „šerdis“. Daugumos autorių nuomone, tai jėga, skatinanti individo veiklą, lemianti vienokius arba kitokius socialiai arba asmeniškai reikšmingų tikslų siekimo būdus ir išoriškai pasireiškianti kaip individo aktyvumas.

Vis dėlto asmenybės kryptingumą nusakančios vieningai suprantamos sąvokos nėra. Kryptingumas apibrėžiamas kaip dominuojančių veiklos motyvų sistema, kaip santykių su tikrove struktūra, kaip psichinė sąvybė, nukreipianti žmogaus veiklą, kaip žmogaus aktyvumą lemianti potraukių

sistema ir t. t. Tačiau galime teigti, kad įvairūs apibrėžimai iš esmės neprieštarauja vieni kitiems. Tiesiog juose atsispindi skirtingi individo elgesio reguliacijos lygiai; motyvai, veikdami dažnai, tampa požiūriu (santykiu), o pastovūs požiūriai (santykiai) – asmenybės savybe. Iš to galima padaryti išvadą, kad bet koks kryptingumas (pažintinis, profesinis ir t. t.) yra asmenybės savybė, tačiau ne kiekvienas motyvas ar požiūris laikytinas kryptingumu.

Įvairių autorių vieningumas atsiskleidžia įvardijant asmenybės kryptingumo struktūrinius komponentus: poreikius, interesus, idealus, pažiūras, įsitikinimus, pasaulėžiūrą, nuostatas, vertybines orientacijas ir kt. Asmenybės kryptingumo struktūrinių komponentų visuma tampa ypač aktuali, pereinant prie siauresnio klausimo – profesinio kryptingumo apibrėžimo. Aptardami jį, apsiribosime profesiniu pedagoginiu kryptingumu.

F. Gonobolinas, N. Slastioninas [7, 13] ir kt. autoriai, nagrinėjantys pedagogo asmenybės struktūrą, svarbiausią vietą joje skiria profesiniam pedagoginiam kryptingumui (PK). Pavyzdžiui, N. Slastioninas PK vadina svarbiausiu pedagoginio tinkamumo požymiu ir pedagogo profesiogramoje jį išskiria pirmiausia [13]. Būtina taip pat pažymėti, jog šiai sąvokai jis suteikia gana platų turinį, įtraukdamas į struktūrinius komponentus ne tik pedagoginius interesus, bet ir organizacinius sugebėjimus, ir pedagoginę vaizduotę, ir pastabumą bei erudiciją, taigi nagrinėja PK kaip labai sudėtingą, integruojantį įvairias asmenybės apraiškas, darinį.

Jaunojo mokytojo, pedagoginio instituto absolvento, modelyje, kurį parengė Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, reikšmingiausią vietą užima komunistinė pasaulėžiūra ir pedagoginis kryptingumas. PK čia apibūdinamas pedagoginių interesų stabilumu, gebėjimu ir noru bendrauti su vaikais, pedagogine vaizduote, organizaciniais sugebėjimais, atsakingumu, darbštumu ir pan. [1]. Tokiu būdu smarkiai praplečiamos PK sąvokos

ribos ir, beje, nepagrįstai atskiriama komunistinė pasaulėžiūra ir pedagoginis kryptingumas.

Priešinga tendencija – siaurinti PK sąvokos turinį – ryškiai N. Kuzminos darbuose [10, 11]. Jos nuomone, PK yra interesas profesijai, turintis tris komponentus: tikslo supratimą, motyvus ir emocinius santykius su vaikais.

PK sąvokos turinio adekvatumo prasme reikšminga yra S. Kregždės koncepcija. Įvairios asmenybės profesinį kryptingumą išreiškiančios sąvokos sujungiamos į vieną profesinio intereso terminą, o pastarasis suprantamas kaip sudėtingas psichinių savybių ir būsenų kompleksas, stimuliuojantis profesinę individo veiklą [9]. Pedagoginio kryptingumo atveju tai būtų pedagoginis interesas, pasireiškiantis pažintiniu, emociniu bei valios aktyvumu pedagoginiame darbe. Minėtos instrumentinės koncepcijos naudojimas atliekant empirinius tyrimus padeda diagnozuoti profesinio intereso (kartu ir PK) lygį.

Kadangi visuotinai pripažįstama, kad PK yra esminė savybė, garantuojanti pedagoginės veiklos sėkmę, tai PK lygio diagnostikos svarba ir reikšmė yra neabejotinos. Tuo labiau kad PK lygio nustatymas gali būti panaudotas pedagogų profesionalizacijos tyrimui. Be PK lygio diagnostikos sunku įsivaizduoti pedagogų profesionalizacijos proceso koregavimą, t. y. pedagogo asmenybės profesinio tapimo valdymą.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Respublikiniame mokytojų tobulinimosi institute atlikto tyrimo tikslas teoriniu požiūriu buvo dirbančių mokytojų pedagoginio kryptingumo koregavimo (formavimo) proceso pagrindų kūrimas, o praktiniu požiūriu – dirbančių mokytojų pedagoginio kryptingumo koregavimo (formavimo) prielaidų empirinis patikrinimas. Numatyti šie uždaviniai:

1. Diagnostinių metodikų, adekvačių būsimoms formuojančioms, sukūrimas ir išbandymas.
2. Dirbančiųjų mokytojų su įvairiu pedagoginio darbo stažu pedagoginio kryptingumo lygio nustatymas.

3. Bendriausių charakteristikų, įrodančių būtinybę kurti formuojančias metodikas, parengimas.

Teorinį metodologinį tyrimo pagrindą sudarė fundamentalūs tarybinių psichologų B. Ananjevo ir A. Leontjevo [2, 14] darbai ir S. Kregždės instrumentinė profesinių interesų teorija.

Tyrimo metodikos. Metodika A buvo skirta PK lygiui (atitinkančiam S. Kregždės teorijoje veikėjo ir grynai profesinio intereso lygius). nustatyti per tiriamųjų požiūrius į pedagogo profesiją, į darbą, į mokinius ir pan. Požiūrius turėjo atskleisti specialiai parinkti teiginiai, liečiantys svarbiausias pedagoginio darbo sėkmės vertinimo puses, pvz., pasitenkinimą darbu, norą jį tęsti, jo prestižo suvokimą, išitraukimą į darbą ir t. t. Metodikos rengimo metu buvo surinktos 83 mokytojų nuomonės apie profesiją ir darbą. Jas papildė 26 spaudoje („Tarybiniame mokytojuje“) dėstytos nuomonės. Vėliau remiantis surinkta medžiaga suformuluota 50 teiginių ir atliktas pilotažinis tyrimas tam, kad galima būtų apskaičiuoti kiekvieno teiginio diferencinės galios (informatyvumo) koeficientą ir „svorį“ pagal B. Bitino algoritmą, atskyrus aukšto lygio (viršutinę) ir žemo lygio (apatinę) grupes. Informatyvumo koeficientas padeda nustatyti, koku lygiu teiginys diferencijuoja tiriamuosius, o teiginio „svoris“ parodo jo darnumą su teorine koncepcija laipsnį. Buvo atmesti visi neigiamo arba nulinio informatyvumo ir menko „svorio“ teiginiai. Likusių teiginių sąrašas pateiktas tiriamiesiems šio tyrimo metu. Jie galėjo teiginiams pritarti arba juos atmesti, žymėdami kiekvieno teiginio priėmimą arba atmetimą pliuso arba minuso ženklu.

Metodika B buvo skirta PK intensyvumui tirti. Kuriant ją, remtasi interesų tyrimams plačiai naudojama knygų katalogo metodika (autorius M. Jurčas). Iš knygų pavadinimų sąrašo tiriamieji turėjo pasirinkti 10 knygų, kurios jiems atrodo būtinai sėkmingai tolesnei profesinei veiklai (darbui su mokiniais). Sąrašo buvo knygų, kurių pavadinimai aiškiai atspindėjo jų pedagoginį turinį, pvz.,

„Valios ugdymo pagrindai“, „Senojo mokytojo užrašai“, „Auklėjantysis mokymas“ ir pan. Pagal tiriamojo pasirinktų tokių knygų skaičiaus dominavimą buvo sprendžiama apie PK intensyvumą.

Metodikos C esmę sudarė profesiskai reikšmingų pedagogo asmenybės bruožų, pvz., nuoširdumo, teisingumo, savikontrolės ir pan., vertinimas. Tiriamieji kiekvieno bruožo pasireiškimą savo asmenybėje vertino penkių laipsnių skale: 5 - bruožas pasireiškia labai stipriai, 4 - stipriai, 3 - vidutiniškai, 2 - silpnai, 1 - labai silpnai. Taip kiekvienam tiriamajam buvo nustatytas subjektyviai suvokiamas profesiskai reikšmingų bruožų išsivystymo lygis (kartu ir paties savęs vertinimo ypatumai).

Tyrimo duomenų analizė. Metodikomis A, B ir C buvo tiriami 108 mokytojai - Respublikinio mokytojų tobulinimosi instituto kursų klausytojai, turintys įvairių pedagoginio darbo stažą (nuo 0 iki 39 metų).

Remiantis A metodika, gauti duomenys pateikiami 1 lentelėje procentinių dažnumų forma. Kadangi mus domino tiriamųjų PK lygio dinamika, tai duomenys pateikti penkių pedagoginio stažo grupių atžvilgiu. Tuo pačiu tikslu apskaičiuotas statistinis ryšys χ^2 , kuris lyginant jį su kritiniu χ^2_{kr} rodo statistinį ryšį tarp įvairių požiūrių ir pedagoginio stažo dydžio. Kai statistinio reikšmingumo lygis $p=0,01$, laisvės laipsnis $df=4$, tai $\chi^2_{kr}=13,377$, taigi statistinio ryšio nebuvo tais atvejais, kai $\chi^2 < \chi^2_{kr}$.

Išaiškėjo kai kurie ryšio dėsniniai, pvz., pedagoginį „bejėgiškumą“ dažniausiai jaučia I ir V pedagoginio stažo grupių atstovai; I grupėje daugiau mokytojų, vertinančių savo savijautą mokykloje neigiamai, nejaučiančių pašaukimo mokytojo darbui; kuo didesnis pedagoginis stažas, tuo geriau mokytojas jaučiasi mokykloje, lengviau pamiršta kasdieninius rūpesčius dirbdamas, dažniau ieško knygynuose pedagoginės literatūros, tačiau rečiau pataria rinktis pedagogo profesiją savo mokiniais, dažniau laiko savo darbą sunkiu.

1 lentelė. Požiūrio į pedagogo profesiją priklausomybė nuo pedagoginio darbo stažo (N=108)

Požiūriai	Dažnumas, %						
	visa li- riamųjų grupė	pedagoginio stažo grupės					sum ²
		iki 5 metų	5-9 metai	10-14 metų	15-19 metų	daugiau kaip 19 metų	
I	II	III	IV	V			
Pedagogo profesiją keistų į kitą	60,2	53,8	66,7	64,7	57,1	63,6	6,59
Pedagogo profesijos nekeistų	39,8	46,2	33,3	35,3	42,9	36,4	6,59
Mokytojo darbas malonus	72,2	82,0	74,1	70,6	71,4	63,6	43,62
Mokytojo darbas sunkus	27,8	18,0	25,9	29,4	28,6	36,4	43,62
Pedagogo profesiją patartų rinktis	71,3	71,8	74,1	82,3	78,6	63,6	41,60
Pedagogo profesiją propaguotų	27,7	25,6	33,3	29,5	35,7	36,4	11,91
Su mokykla būtų galima skirtis	71,3	66,7	77,8	70,9	71,4	72,7	13,17
Su mokykla skirtis būtų neįmanoma	28,7	33,3	22,2	29,1	28,6	27,3	13,17
Savo profesijai turi pašaukimą	33,3	25,7	34,8	39,7	38,2	27,2	25,35
Mintys apie rūpesčius trukdo	73,1	63,2	70,4	88,2	64,3	81,8	23,18
Mintys apie rūpesčius netrukdo	26,9	36,8	29,6	11,8	35,7	18,2	23,18
Knygyne pedagoginės literatūros kai kada ieško	61,1	51,3	55,5	64,7	71,4	90,9	60,76
Knygyne pedagoginės literatūros visada ieško	38,9	48,7	44,5	35,3	28,6	9,1	60,76
Mokytojas yra visagalis	74,0	63,2	74,1	82,3	85,7	63,6	18,35
Mokytojas nėra visagalis	26,0	36,8	25,9	17,7	14,3	36,4	18,35
Mokykloje jaučiuosi kaip žuvis vandenyje	23,2	19,4	20,7	21,3	26,4	30,5	24,02
Mokykloje jaučiasi nekaip	76,8	80,6	79,3	78,7	73,6	69,5	24,02

Pabandžius sugrupuoti požiūrius pagal dažnumą, gautos dvi grupės. Pirmosios grupės mokytojai:

- 1) patartų kitiems rinktis pedagogo profesiją - 71,3%,
- 2) savo darbą laiko maloniu - 72,2%,
- 3) gailėtusi, skirdamiesi su mokykla - 71,3%,
- 4) jaučia, kad per pamokas dėmesį blaško mintys apie rūpesčius - 73,1%,
- 5) ieško pedagoginės literatūros kai kada - 61,1%,

- 6) mokytojo galimybes pervertina - 74,0%.
- 7) mokykloje jaučiasi nekaip - 76,8%,
- 8) norėtų pakeisti pedagogo profesiją - 60,2%.

Antrosios grupės mokytojai:

- 1) nekeistų profesijos į jokią kitą - 39,8%,
- 2) savo darbą laiko sunkiu - 27,8%,
- 3) dažnai kalba su mokiniais apie pedagogo profesijos grožį ir svarbą (propaguoja profesiją) - 27,7%,
- 4) mano, kad su mokykla negalėtų išsiskirti - 28,7%,
- 5) dirbdami su mokiniais, pamiršta visus rūpesčius ir nemalonumus - 26,9%,
- 6) mano, kad savo profesijai turi pašaukimą - 33,3%,
- 7) visada knygyne ieško pedagoginės literatūros - 38,9%,
- 8) realiai vertina mokytojo galimybes - 26,0%,
- 9) mokykloje jaučiasi labai gerai - 23,2%.

Manytume, jog šios dvi grupės atspindi vidutinį PK lygį (veikėjo intereso lygis) ir aukštą PK lygį (grynai profesinio intereso lygis). Vidutiniam lygiui būdinga: teigiamas emocijas teikia pati profesinė veikla; vyrauja valingas dėmesys; nepakankama profesinė adaptacija, nepakankamas aktyvumas; profesija vertybių sistemoje užima neaukštą vietą. Aukštą PK lygį apibūdina: nevalingas dėmesys; teigiamas emocijas teikia ne tik profesinė veikla, bet ir pati profesija; didelis aktyvumas; profesija ir profesinė veikla yra didelės vertybės; gera profesinė adaptacija; realus veiklos galimybių ir darbo turinio vertinimas.

Remdamiesi gautais duomenimis, galime teigti, kad vidutinį PK lygį turėjo maždaug du trečdaliai tirtų mokytojų, o aukštą - tik trečdalis.

Įdomu šio tyrimo duomenis, atspindinčius mokytojų norą keisti profesiją, palyginti su O. Kregždienės 1972 m. gautais duomenimis (žr. 2 lent.). Būtina pažymėti, kad O. Kregždienė leido tiriamiesiems naudoti atsakymą „nežinau“, todėl jos tyrimams būdingas sąlyginai didesnis norinčių keisti profesiją procentas.

Lyginant duomenis, aiškėja, kad iš esmės mokytojų požiūris į profesiją (kiekybine išraiška) per keturiolika praėjusių metų nepakito. Duomenys panašūs ir kitais aspektais, pvz., daugiausia norinčių keisti profesiją yra tarp mokytojų, turinčių 5-9 metų pedagoginį stažą, o daugiausia nenorinčių keisti profesijos – tarp tų, kurių stažas 15-19 metų.

Remiantis metodikomis B ir C, gauti pirminiai duomenys buvo sutvarkyti, dalijant surinktą balų sumą iš galimos jų sumos ir nustatant PK intensyvumo indeksą k_1 bei profesiskai reikšmingų asmenybės bruožų išsivystymo lygio subjektyvaus vertinimo indeksą k_2 . Sutvarkyti duomenys pagal pedagoginio stažo grupes pateikiami 3 lentelėje.

Lentelės duomenys rodo, kad intensyviausias PK yra IV pedagoginio stažo grupės (15-19 metų) mokytojų tarpe. Profesiskai reikšmingų asmenybės bruožų išsivystymo lygis vertinamas aukš-

2 l e n t e l ė. Mokytojų noro keisti profesiją dinamika

Metai	Požiūris	Dažnumas, %					
		visa tiriamųjų grupė	pedagoginio stažo grupės				
			iki 5 metų	5-9 metai	10-14 metų	15-19 metų	daugiau kaip 19 metų
1972 (N=429)	keistų profesiją	50,1	49,1	55,1	53,0	42,0	50,8
	nekeistų profesijos	39,4	37,5	37,2	37,0	50,0	36,6
1986 (N=108)	keistų profesiją	60,2	63,8	66,6	64,7	51,1	63,6
	nekeistų profesijos	39,8	46,2	33,4	35,3	48,9	36,4

3 l e n t e l ė. Indeksų k_1 ir k_2 priklausomybė (N=108)

Indeksai	Visa tiriamųjų grupė	Pedagoginio stažo grupės				
		I	II	III	IV	V
k_1	0,55	0,49	0,49	0,58	0,68	0,57
k_2	0,70	0,73	0,71	0,62	0,72	0,73

čiau I ir V, II ir IV grupėse, o III pedagoginio stažo grupės (10–14 metų) mokytojai vertina šį lygį žemiau. Remiantis pokalbių su III grupės atstovais medžiaga, galima teigti, kad 10 metų pedagoginis stažas yra tarsi savotiška riba, žyminti profesiskai reikšmingų asmenybės bruožų vertinimo adekvatumo padidėjimą.

Norėdami standartizuoti naudotas metodikas, sunorminome gautus duomenis. Standartinių normų skaičiavimo rezultatai tokie.

Metodika A: norma – 0,45–0,77 balų intervalas; daugiau negu norma – 0,81–1,00; mažiau negu norma – 0,04–0,40.

Metodika B: norma – 0,35–0,75; daugiau negu norma – 0,75–1,00; mažiau negu norma – 0,00–0,35.

Metodika C: norma – 0,62–0,78; daugiau negu norma – 0,78–0,94; mažiau negu norma – 0,54–0,62.

Lygindami variacijos koeficientus įvairiose pedagoginio stažo grupėse, pastebėjome, kad pagal visų trijų metodikų duomenis variacijos koeficientai labiausiai skyrėsi tarp I ir V grupių. I pedagoginio stažo grupėje daugiau tiriamųjų surinko aukštus arba žemus balus, o dauguma V grupės tiriamųjų pagal surinktus balus išliko normos intervale, pvz., pedagoginio stažo iki 5 metų grupėje 46% tiriamųjų vertina savo profesinių bruožų išsivystymą aukštai, 15% – žemai ir 39% – normos ribose, o daugiau kaip 19 metų pedagoginio stažo grupėje 14% – aukštai, 14% – žemai ir 71% – normos ribose. Variacijos koeficientas (V) I grupėje atitinkamai didesnis ($V=13,5$) negu V grupėje ($V=6,8$).

Minėtos trys PK tyrimo metodikos teigiamai koreliuoja tarpusavy. Reikšmingiausias (koreliacijos koeficientų reikšmingumas buvo nustatytas, apskaičiavus z ir palyginus jį su z_{kr}) pasirodė esąs metodikos A ir metodikos B koreliacijos koeficientas ($r=0,49$). Regresijos lygtys: $F(x) = 13,68 + 0,72(x - 5,19)$ ir $f(y) = 5,19 + 0,34(y - 13,68)$.

Išvados: 1. Pradiniu mokytojo darbo periodu

PK pasižymi maksimaliais nukrypimais. Jis stabilizuojasi didėjant pedagoginio darbo stažui, kartu šio darbo patirčiai. Pradiniam etapui reikalingos specialios priemonės, galinčios optimizuoti profesionalizacijos procesą, padidinti profesinį tinkamumą, pagreitinti profesinę adaptaciją. Pagal RMTI kursų galimybes tai turėtų būti pedagoginio meistriškumo spec. kurso dėstymas, įvairių šios temos praktikumų aktyviomis mokymo formomis vedimas.

2. Trys PK tyrimo metodikos sukurtos, išbandytos ir sunormintos. Jomis remiantis nustatytas PK lygis, intensyvumas, ryšys su kitomis mokytojo asmenybės struktūrinėmis dalimis (savęs vertinimu). PK yra daugiamatė struktūra, kurią būtina tirti pasitelkus metodikų kompleksą, pvz., ištirti idealus, vertybines orientacijas ir t. t., kartu nustatant PK struktūrinių komponentų ryšius.

3. Lyginamosios analizės rezultatai rodo, kad per 14 metų praktiškai nepakito norinčių dirbti pasirinktą pedagoginį darbą mokytojų skaičius, o metodika A gauti duomenys atskleidžia faktą, kad tik 1/3 mokytojų yra pasiekę aukštą PK lygį. Dabar (kaip ir anksčiau) tebėra labai aktuali PK korekcijos (formavimo) dirbantiesiems mokytojams problema, o nuo šios problemos sprendimo priklausys bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų pedagoginių kadro kokybės gerinimas.

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Ю. Навайтене

Резюме

Основной целью данной статьи явилось установление разных особенностей такого важного структурного компонента личности учителя, как профессионально-педагогическая направленность, и обоснование специальных формирующих

мер. Цель достигнута с помощью экспериментального исследования, основанного на инструментальной теории профессиональных интересов С. П. Кряжде.

CERTAIN PECULIARITIES OF THE PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL TRENDS AMONG TEACHERS

J. Navaitienė

Summary

The main purpose of the present paper is to reveal some peculiarities of such an important component in the structure of the teacher's personality as its professional-pedagogical trend and to prove the necessity of special directing measures. The experimental study with different methodics on the basis of S. Kregždė's instrumental theory of professional interests was conducted.

LITERATŪRA

1. Jaunojo mokytojo, pedagoginio instituto absolvento, profesinis modelis. V., 1981. 44 p.
2. Ананьев Б. Избранные психологические труды. М., 1980. Т. 1. 230 с.
3. Асеев В. Мотивация поведения и формирование личности. М., 1976. 157 с.
4. Анастаси А. Психологическое тестирование. М., 1982. Кн. 2. 295 с.
5. Божович Л. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968. 464 с.
6. Борисова Е. О роли профессиональной деятельности в формировании личности // Психология формирования и развития личности. М., 1981. С. 159-177.
7. Гоноболин Ф. Книга об учителе. М., 1965.
8. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента. М., 1982. 464 с.

9. Крягжде С. Психология формирования профессиональных интересов. Вильнюс, 1981. 196 с.

10. Кузьмина Н. Очерки психологии труда учителя. Л., 1970.

11. Кузьмина Н. Способности, одаренность, талант учителя. Л., 1985. 32 с.

12. Рубинштейн С. Основы общей психологии. М., 1976. 704 с.

13. Слостенин В. К вопросу о профессиограмме учителя общеобразовательной школы // Советская педагогика, 1972. № 8.

14. Леонтьев А. Избранные психологические произведения. М., 1983. Т. 2. С. 94-232.

Respublikinis mokytojų
tobulinimosi institutas
Psichologijos katedra

Įteikta
1986.12.10